

Броневи́к

Сергій Пилипенко

I

І вдень і вночі стугоніло чернігівське шосе. В два, в три ряди тяглися з Києва на далеку північ валки. Безладними купками й поодинці чвалали захекані, пилом присипані піші. Тюхцем випереджували їх одинокі верхівці.

Скільки оком глянеш, ворухився довгий шлях, мов сіро-жовта велетенська гусінь.

Не чути пісень, ані гучної говірки. Сумні, тривожні обличчя, суворі зморшки на лобі, з-під нахмурених брів лихим позіром очі.

А здаля важким гуркотом невпинно гармати. То під Києвом славнозвісний троєкутний бій. Генерал Бредов[234 — Бредов Микола (1873-1945?) — бойовий генерал, активний учасник білого руху. У 1918 р. перебував на службі у П. Скоропадського, в серпні 1919 на чолі денікінських військ практично одночасно з армією УНР звільняв від більшовиків Київ, утім, під час переговорів заарештував головнокомандувача українських військ А. Кравса (1871-1945) з антиукраїнських мотивів.] — коло Дарниці, Петлюра з Василькова. Більшовики відходять — несила вдержатись. Сум на шосе, безладдя й метушня.

Адже тут і довгі військові обози, і червонохресні шпиталі, і евакуйовані установи, і біженці, що тікають від білогвардійського мордування. Тисячі возів, десятки тисяч люду. Сквапною ходою, повсякчас оглядаючись назад, де останні боєздатні частини стримують наступ білих. Ось-ось не вдержать — і ті переріжуть шосе, єдиний рятунковий шлях. Справа й зліва від нього сипучі піски, непрохідні болота. Вовком дивиться похмурий селянин на "комунію", що дерла з нього "розв'юрстку", забирала придбане за перші дні революції добро. Не звертай із шосе, подорожній — хоч так, хоч інак, а загинеш! Там десь, на далекій півночі, перепочинеш, а зараз — ось іззаду все дужче ревуть гармати, а ондесь ізбоку тарахкотить кулемет. Свій? Чужий? Хто його знає... Більше крок, мерщій хода...

— Стій, падлюко! Ти чого з гвинтівкою? Товариші на фронті, а ти навіть? Стій, кажу тобі!

Це застава. Сотня з Козелецького гарнізону ловить дезертирів, одбирає зброю, формує із збігців нові загони, вертає їх на фронт.

Гамір, прокльони, лайка. Кому охота вертати із спасенного шляху?

Раптом у сусідньому лісі постріли. Там, кажуть, бандити чигають на необережних. Іноді заскакують і на шосе, грабують обози.

Завйокали фурмани, зафоркали коні, заторохтіли висококолесні військові повозки, чіпляючи одна за одну, задеренчали займані селянські вози з переляканими дядьками.

Лемент, лайка, галас.

— Куди лізеш, щоб тобі повилазило!

— А ти чого спиш, мурмило невмите?

— Гони, гони, не оглядайсь!

Гуркотнява, курява, безтолоч, паніка невгамовна. Мов череда від гедзів скаженіє.

Пошиковані були дезертири край дороги — знов розбіглися. Фурманка з одібраною зброєю брязкотіла ген-ген, всотана в загальний рух, мов тріска в лотоках.

Командир сотні безнадійно махнув рукою і сердито вилаявся:

— А, котись ви ковбасою, боягузи безтямні. Хлопці, сюди!

Сотня поволі, неохоче збиралася наобабіч шляху. Командир показував на ліс, що синів невідомими хащами віддалік. Шосе стугоніло без кінця, без краю... Тисячі колес, десятки тисяч ніг. Курява. Спека.

II

Командир бригади, поставленої в Козельці гарнізоном (там пройде після відступу з Києва майбутня лінія фронту), мовчки слухав рапорт сотенного:

— Нічого вдіяти не можна. Мов загати прорвало. Вертати когось із цієї отари на фронт — тільки псувати там настрій, додавати непевного елемента. Адже в лісі якийсь десяток бандитів усе шосе переполошив. Оце аж до вечора за ними з сотнею ганявся.

Комбриг стомлено махнув рукою:

— Знаю. Цілісінький день тут тільки й роботи, що гнати цю юрму далі, проз Козелець, аби хоч тут порядку додержати та щоб мешканців ця сарана не об'їла, не пограбувала. Десь уже там, за Черніговом, можна буде розібратися в тій каші, посортувати людей і майно, розбити на частини...

— Товаришу комбриг, вас до апарату із застави кличуть!

— Ото ще проти ночі не знати що скоїлось... Ну, слухаю...

— Товаришу комбриг, біда! На шосе паніка, прорвався звідкілясь ворожий броневик.

— Де? Як?

— Не знаю. Десь іздала чути стрілянину, а тут таке робиться, як на пожежі в селі. Льодоломом валки мчать, людей давлять, коням ноги ламають. Поночі вже — ніхто ради не дасть, мов збожеволіли всі. Що робити?

— Стати на містку, що на п'ятій верстві звідси. Зараз пришлю автомобілем динаміту. Якщо броневик ітиме — зірвати місток.

— Слухаю!

— Товаришу комбриг, до прямого дроту із штабу требують...

— От іще клопоту набавлять! Гарна нічка буде, нівроку... Слухаю, начгарнізона Козелець.

— На шосе паніка. В напрямі до фронту тікають назад обози. Десь узявся ворожий броневик. Можливо, білі пішли обходом з Ніжена, щоб перерізати шосе. Це загрожує відступові армії. За вашою особистою відповідальністю мусіте той броневик знищити.

— Слухаю... Товаришу сотенний, готуйте сотню до походу знов. Беріть заступи, кирки, ручні гранати.

III

За півгодини по безлюдному шосе задріботіла частим цокотом сотня. На чолі їхав

сам комбриг ("за особистою відповідальністю"), пильно вдивляючись у нічний морок. Безмісячна ніч була. Десь далеко по хуторах валували собаки. По болотах скреготав деркач, цвюркала черепаха, кумкали жаби. Край обрію деколи промінилась беззвучно далека блискавка. Шпарко. Час від часу коні хропли й кидались убік, начувши труп присталої худобини. Ось перекинувся віз, онде покинули на трьох колесах другий, третій...

— Ех, відступ! Колись і ми так поженемо вражих синів, що й штанці загублять...

— Стій! Хто іде?

Застава. Місток.

— Ну, де ж ваш броневик?

— Такий наш, як і ваш, — мов запорожці султанові, відповідає сторожа, — аж очі повибалушували, виглядаючи його. Казали бігунці[235 — Бігунці — тут у значенні біженці.], що верстви ще зо дві буде, коло другого містка, що на рудці[236 — Рудка — іржаве болото, баговиння.]. Ми одного вперед вислали, щоб наслухав.

— Гаразд. Тепер, хлопці, по обочинах, щоб не чути було. Та не гомоніти.

Обережно посувалася сотня далі. Коли-не-коли дзвякне підкова чи шабля на стремено або чиркне заступ на заступ.

— Навіщо нам оце землеробське барахло?

— Чекай-но, грабарювати будеш. Годі кульбаки обсиджувать.

— Цить ви там, бузотери!

Півверстви, верства. Спереду сугорб. Там далі долина, а в ній рудка. В канаві дозорець від застави.

— Ну?

— Стоїть біля містка. Видимо, боїться далі по-темному перти навмання. Сховавсь попід вербами, мов собака під тином чи кіт у засідці.

— Товаришу сотенний, ви з півсотнею тут. Перерити шосе, стати півколом. Як що — бомбами в шини. Постріли почуєте — вперед, в атаку. Друга півсотня, за мною!

IV

Над рудкою туман коливався сивими пасмами. Смердить болотовище гнилизною, перепрілим зіллям.

Довго півсотня з комбригом обходом ішла, шукаючи броду. Як не посунеться в долину наниз — коні вище колін угрузають, болото чвакає, поглинути хоче. Хоч назад вертай, не здійснивши пляну.

Нарешті, доїхали чагарника.

— Рубай шаблями! Мости переїзд! Та мерщій — ніч коротка!

Двічі не наказувати.

І так на конях тіло потерпло, від сирости болотяної дрижаки беруть.

За годину нагатили вузеньку стежечку. Коней у поводи — і на той бік. Вихопилися нагору та знов ланами навкоси до шосе, щоб за верству позад броневика бути. Збагнули плян комбригів, весело тупочуть ріллею.

— Ось ми тобі теж на зяб шосе переоремо. Не померзнеш на пухкому, зайда

незвана!

Доїхали — враз за кирки, за заступи.

— Ох, і шлях же! Справді битий, би́ла б тебе лиха година! І залізо не бере.

— Хоч зубами гризи, аби канава була, щоб як устряв — не вискочив.

— Буде, — товаришу комбриг! Попаде до пастки, мов тхір отой.

— Готово! Не втече броневик ані взад, ні вперед.

— Тепер потихесеньку до нього з бомбами.

— Коней осторонь, за горбок, щоб дурні кулі не покалічили.

Обережно, один за одним, ключем по канавах, обабіч шляху повзли козаки.

— Не вихиляйся так — побачить!

— Та цур йому, рачки воювати!

— Цить ви, сметанники! Звикли по льохах та мисниках ласувати. Лізь, лізь, не бійся черево обідрати.

— А драло б твою маму!

— Цить!

Ключ спинивсь.

У долинці темніла купка розлогих верб, а під ними нерухомо спочивав броневик, що завдав стільки жаху й клопоту.

Німа, холодна, залізна маса. Грізна в своїй нерухомості. Джерело незчисленних смертей, жахна, жорстока тиша.

— Сплять, мабуть, а на вербі десь дозорець сидить.

— Раптом вискочити — і наш...

— Передавай далі: як постріл — в атаку вперед.

— Як постріл — в атаку вперед!

— Як постріл — в атаку!..

Знов черевом по землі два ключі канавами плазують. Ближче, ближче. Ясніють контури страховища.

— Не сопи, займай дух! Тихше, тихше...

Ані звуку з залізного момота. Ані шелесне гілка на вербі. Напружена тиша. Ось-ось розірве її раптовий вибух. Руки цупко стискають гранати. Спини вигинаються притьмом стрибнути. Ноги налапують опертя. Очі свердлюють німу пітьму. Вуха чують, як б'є кров у жилах.

Ближче, ще ближче...

Комбриг уже біля самого містка. Далі в канаві вода. Поволі випростує голову. Револьвер шукає мети то на вербі, то на темному боці броневика. Очі пильно вдивляються в крейдяні смуги — напис, читають:

Смерть Денікіну! [Денікін Антон (1872-1947) — генерал-лейтенант російської армії, вороже зустрів більшовицький переворот, наприкінці 1917 р. разом з генералами М. Алексєєвим (1857-1918) та Л. Корніловим (1870-1918) сформував на Дону Добровольчу армію. Після загибелі останнього в квітні 1918 р. очолив армію, а по смерті генерала Алексєєва в жовтні 1918 був проголошений Верховним головнокомандувачем

Добровольчої армії. Із січня 1919 — головнокомандувач збройних сил Півдня Росії.]

V

Хто сміявся, а хто лаявся, їдучи назад:

— Свого перелякались. Покинули, чорти, на дорозі! Мотор споганився.

На сході сіріло небо.

Мерефа, 7/VI 1926 р.